

UDK 821.163.4.09:81'25=111

Pregledni rad

Bojka ĐUKANOVIĆ (Nikšić)

Filozofski fakultet – Nikšić

bojkadj@t-com.me

PETAR II PETROVIĆ NJEGOŠ – PREVOĐENJE I RECEPCIJA NA ENGLESKOME JEZIKU

O životu i književnome radu Petra II Petrovića Njegoša u britanskim listovima i časopisima javljaju se pomeni i napisi već u njegovu vremenu. Autori su bile istaknute ličnosti britanskih političkih, naučnih i drugih viših društvenih krugova, od kojih se većina susrela s Njegošem, ili je posetila Crnu Goru u periodu njegove vladavine.

Ključne riječi: *Njegoš, Crna Gora, engleski jezik, Gorski vijenac*

O životu i književnome radu Petra II Petrovića Njegoša u britanskim listovima i časopisima javljaju se pomeni i napisi već u njegovu vremenu. Autori su bile istaknute ličnosti britanskih političkih, naučnih i drugih viših društvenih krugova, od kojih se većina susrela s Njegošem, ili je posetila Crnu Goru u periodu njegove vladavine.

Prvi od tih pomena, zapis je ser Henri Learda iz 1839. godine, u kojemu za Njegoša kaže: „[...] bio je učen čovjek i volio je književnost. On je sam bio pjesnik i sastavio je izvjestan broj pjesama, uglavnom slaveći pobjede svoga naroda nad Turcima; i izražavajući nacionalna osjećanja i strasti probudene neprestanim borbama s Muslimanima. Ove patriotske pjesme koje su se pjevale uz neobičnu muziku očaravale su Crnogorce i postale dio njihove nacionalne književnosti“.¹

Godine 1844. Džon Gardner Vilkinson susreo se s Njegošem, i u svome čuvenom djelu *Dalmacija i Crna Gora* ističe ga kao velikoga slovenskog pjesnika.²

¹ Prema: Dr Ljubomir Đurković Jakšić, *Englezi o Njegošu i Crnoj Gori*, Titograd: Grafički zavod, 1963. str. 36.

² Vidi: Sir John Gardner Wilkinson, *Dalmatia and Montenegro*. London: J. Murray 1848 vol.I p. 471

Britanski naučnik i diplomata, Endrju Arčibald Pejton³ prvi je koji se značajnije zainteresovao za Njegošev književni rad. On je, najvjerovatnije već u proljeće 1847. godine, zahvaljujući pomoći zadarskoga opata G. Frančeskija (Franceschi), jednoga od najboljih slavista u Dalmaciji,⁴ preveo prvih 28 stihova iz *Gorskoga vijenca*.⁵ To je prvi prijevod iz nekoga Njegoševog djela na engleski jezik. Objavljen je u knjizi koju je Pejton napisao o svome putu po Dalmaciji i Crnoj Gori *Brda i ostrva Jadrana*,⁶ koja je potom objavljena s drugim njegovim radovima pod opštim naslovom *Istraživanja na Dunavu i Jadranu*.⁷

³ *Endrju Arčibald Pejtn* (Andrew Archibald Paton, 1811-1874), Škotlandanin, naučnik i diplomata, dobar poznavalac Bliskoga Istoka; obišao je Siriju, Egipat i skoro sve istočno evropske zemlje, proučavajući način života, običaje, a i političku situaciju. Opisao je i objavio rezultate svojih proučavanja. Godine 1843. postavljen je za konzula u kneževini Srbiji. Od 1846. godine radio je za englesku ambasadu u Beču, sa zadatkom da ispituje pristaništa na Jadranu koja su pripadala Austriji. Godine 1858. naimenovan je za vice-konzula u Grčkoj, da bi već iduće godine bio premješten u Liban, a 1862. dolazi za konzula u Dubrovnik.

Pejtn je krajem 1846. godine dolazio na Cetinje, ali tu nije našao Njegoša, jer je on u to vrijeme bio u Beču. S Njegošem se susreo u Splitu u proljeće 1847. godine, kad se Njegoš vraćao iz Beča u Crnu Goru. Taj susret i razgovor koji su tom prilikom vodili zabilježio je Italijan Frančesko Karara. On kaže: „1846.(sic!) našao sam se u Splitu sa njim [Njegošem] i sa Škotlandaninom A. Pejtonom, koji u odsutnosti Vladike, bijaše posjetio Crnu Goru i dovršavaše ovo značajno putovanje studijom, koju je objavio 1849. u Londonu pod naslovom *Brda i ostrva Jadrana* (*Highlands and Islands of the Adriatic*)...” Vidi: *Istorijski zapisi* 7, 1951, str. 395–396

⁴ Opat G. Frančeski, koji je Pejtnu pomogao pri izboru i prijevodu stihova iz monologa vladike Danila, napisao je i prvi opširan prikaz *Gorskoga vijenca*, koji je objavljen na italijanskome jeziku u listu *La Dalmazia* (Zara, 1847, III. br. 23–24), a potom odmah preveden na srpski jezik i štampan u *Podunavci* za 1847 (br. 26–28).

⁵ E.A. Pejton preveo je ove stihove:

VLADIKA DANILO (sam sobom)

Vidi vraga su sedam binjišah,/ su dva mača a su dvije krune,/ praunuka Turkova s Koranom!/
Za njim jata prokletoga kota,/ da opuste zemlju svukoliku/ ka skakavac što polja opusti./
Francuskoga da ne bi brijega,/ aravijsko more sve potopi!

San pakleni okruni Osmana,/ darova mu lunu ka jabuku./ Zloga gosta Evropi Orkana!/
Vizantija sada nije drugo/ no prćija mlade Teodore;/ zvijezda je crne sudbe nad njom./
Paleolog poziva Murata/ da zakopa Grke sa Srbima./ Svoju misli Branković s Gertukom./
Muhamede to je za Gertuku!/
Sjem Azije, de im je gnjijeздо,/ vražje pleme pozoba narode -/ dan i narod, kako ćuku tica./
Murat Srpsku, a Bajazit Bosnu,/ Murat Epir, a Muhamed Grčku./
dva Selima Cipak i Afriku./ Svaki nešto, ne ostade ništa;/ strašilo je slušat što se radi!/
Malen svijet za adova žvala,/ ni najest ga, kamoli prejesti!

⁶ Andrew Archibald Paton, *Highlands and Islands of the Adriatic*. London: Chapman and Hall, 1849.

⁷ Andrew Archibald Paton, *Researches on the Danube and the Adriatic*. Leipzig: F. A. Brockhaus, 1861; London: Trübner and Co., 1862.

„Najizuzetniji od svih radova ovoga Vladike jeste tragedija zvana 'Gorski vijenac'“, zapisao je Pejton, „kojoj kao predmet služi pokolj i izgnanje Turaka pod vladikom Danilom I pri kraju XVII vijeka“.⁸

Pejtonov prijevod značajan je ne samo kao prvi pokušaj da se to djelo prevodi na engleski jezik, već je to prvi prijevod stihova iz *Gorskoga vijenca* na jedan strani jezik.

Prevod je svakako zanimljiv i po greškama koje prevodilac pravi doslovno prevodeći original.

„Bukvalan prijevod poput ovoga, kao i prevrnuti kaput, može izazvati osmijeh; ali meni su ljudi koji su čitali originalni rukopis govorili da je on sav pisan snažnim jezikom, s obiljem metafora koje se ponekad uzdižu do genijalnosti, mada ga ovde-onde kvare neke suvišnosti kakve su bile moda i kod naših Elkana Setl u sedamnaestome vijeku.“⁹ prokomentarisao je Pejton.

Problemi interpretacije toga velikog djela počinju i od samoga naslova *de Gorski vijenac* u prijevodu na engleski postaje 'Gorska zmija' ili 'Gorski zavoj' (The Serpent of the Mountain), i slično.

Naslov *Gorski vijenac*, inače, na engleskome jeziku pojavljuje se u četiri varijante. U nastojanju da se što suptilnije iznijansira značenje naslovne sintagme, pored Pejtonovog prevoda *The Serpent of the Mountain*, prevedena je i kao *The Mountain Garland*, *The Mountain Wreath* i *The Mountain Laurel*. Uz brojne fragmentarne prevode¹⁰ rasute po knjigama i časopisima,¹¹ *Gorski vijenac* je integralno preveden na engleski jezik tri puta.

Prvi integralni prijevod *Gorskoga vijenca* na engleski jezik objavljen je tek 1930. godine u Londonu pod naslovom *The Mountain Wreath of P. P. Nyegosh, Prince-Bishop of Montenegro, 1836–1851*.¹² Prevodilac je bio Britanac Džejms V. Vajls (James W. Wiles), a predgovor tome izdanju napisao je

⁸ „But the most singular of all the productions of this Vladika was a tragedy called *The Serpent of the Mountain*, which he has written on the subject of the massacre and expulsion of the Turks by the first Vladika Daniel, at the close of the seventeenth century...“ A. A. Paton, *Highlands and Islands of the Adriatic*, London 1849 p. 199.

⁹ „A literal translation such as this, like a coat worn inside out, may raise a smile; but I was told by those who have perused the original manuscript, that it abounds in robust language, and in abundance of metaphor, that sometimes rises to genius; though occasionally disfigured with such conceits as were in vogue among our own Elkanah Settles in the seventeenth century“. Ibid, p. 200

¹⁰ Djelove *Gorskoga vijenca*, uglavnom 'kola' i 'monologe', prevodili su na engleski jezik i Majkl B. Petrović (Michael B. Petrovich), Ivanka Kovačević, i dr.

¹¹ Vidi: Bojka Đukanović, *Bibliografija o Crnoj Gori na engleskom jeziku 1593/1993*. Cetinje: CNB Crne Gore „Đurđe Crnojević“, 1993.

¹² *The Mountain Wreath of P. P. Nyegosh, Prince – Bishop of Montenegro, 1830–1851*. Rendered into English by James W. Wiles. With an Introduction by Vladeta Popović. London: George Allen and Unwin Ltd., 1930 pp. 250, 5 lists of plates, 8è

profesor Vladeta Popović. Prvo izdanje objavljeno je u februaru, a drugo već u septembru iste godine.

Pored Džejmsa Vajlsa,¹³ koji se prvi uhvatio u koštac s Njegoševim velikim djelom, *Gorski vijenac* su na engleski jezik preveli i Dane Mrkić (Dan Mrkich) u Kanadi 1985,¹⁴ a potom Vasa D. Mihailović (Vasa D. Mihailovich), u Sjedinjenim Američkim Državama 1986. godine.¹⁵

Vajlsov prijevod *Gorskoga vijenca* rezultat je dugoga i strpljivoga rada. On je to Njegoševo djelo prvi put pročitao 1913. godine, potom ga je godinama prevodio i konačno dao saglasnost za njegovo objavljivanje. U predgovoru uz taj prijevod profesor Vladeta Popović kaže da je Vajls „ovladao jezikom i sa pravim britanskim saosjećanjem prodro u dušu naroda“. Kao poseban kvalitet toga prijevoda, prof. Popović ističe njegovu „potpunu vjernost po značenju i duhu“.

Krajnji rezultat Vajlova velikog truda, međutim, nije sasvim besprijekoran. Njegov ukupan pristup tome zadatku otkriva neke neadekvatnosti i promašaje, koji doprinose da njegov rad ne stoji u istoj ravni s Njegoševim remek-djelom.

Neke od tih neadekvatnosti rezultat su okolnosti pod kojima je Vajls radio i na koje nije mogao uticati: neizbježna, ponekad nepremostiva razlika u idiomatskoj ravni dva jezika; nemogućnost stranca da uhvati prefinjene književne i lingvističke nijanse originala; i uistinu, neke neodređenosti *Gorskoga vijenca* kojima je teško ovladati i maternjem čitaocu i koje, i pored brojnih interpretacija još nijesu definitivno protumačene.

Vajls je odustao od Njegoševa deseterca, što je nesumnjivo uslovljeno nemogućnošću da se on dosljedno podržava u engleskom. Uz to, u Vajlsovom prijevodu javlja se velika neravnomjernost u broju stopa u pojedinom stihu. Poneđe se jedan Njegošev stih razdvaja u dva u prijevodu.

Najveća neadekvatnost u Vajlsovu prijevodu svakako je njegovo uvjerenje da je *Gorski vijenac* zvučao krajnje egzaltirano i arhaično čak i u vrijeme njegovog objavljivanja 1847. godine. Kao posljedica toga ubjeđenja, on je svjesno nastojao da rekreira uzvišeni ton Njegoševa spjeva, namjerno birajući izraze koji više nijesu u upotrebi.

¹³ Džejms Vajls dobro je poznao srpsku kulturu i bio je veliki prijatelj srpskoga naroda. Boravio je u Srbiji više godina; najprije 1913. kao predavač engleskoga jezika na Beogradskom univerzitetu, a potom kao upravnik Britanskoga i inostranoga biblijskoga društva za Jugoistočnu Evropu.

¹⁴ Petar Petrović Njegoš, *Mountain Laurel (Gorski vijenac)*, translated from the Serbian by Dan Mrkich, Commoner's Publishing, Ottawa, 1985.

¹⁵ Petar II Petrović Njegoš, *The Mountain Wreath*. Translated and edited by Vasa D. Mihailovich. Irvine CA.: Charles Schlacks Jr. Publishers, 1986.

Jezik *Gorskoga vijenca* može da zazvuči arhaično modernome čitaocu. Vasa D. Mihailović, savremeni prevodilac *Gorskoga vijenca*, međutim, mišljenja je da je to djelo zvučalo sasvim prirodno Njegoševim savremenici-ma; te da, kad se jedno takvo djelo prevodi na neki strani jezik, modernome čitaocu, ne postoji ni razloga ni potrebe da se prevodi jezikom koji je pripadao nekom drugom dobu. Tako viđenje problema upravo je podstaklo Mihailovića da uradi novi prijevod *Gorskoga vijenca*.¹⁶

Vasa D. Mihailovich¹⁷ svoj prevod *Gorskog vijenca* objavio je pod naslovom *The Mountain Wreath* (Irvine, California: Charles Schlacks Jr., Publishers) 1986. godine. On je uložio veliki napor da u svome prijevodu bude dosljedan originalu u svakoj ravni. Odstupanja su uglavnom uslovljena nemogućnošću da se pojedine riječi, fraze ili ideje dosljedno izraze na engleskome jeziku.

Prijevod je rađen u savremenoj jezičkoj varijanti iz prevodiočevog uvjerenja da nema razloga „da se modernom čitaocu na engleskome jeziku uskrati ljepota, jasnoća i svježina originala“.

Mihailovićev prijevod ni u kom slučaju ne odstupa od značenja originala. Svi stihovi su prevedeni u desetercu osim nekoliko pasusa u prozi, stihova 1855–73 koji su u devetercu, i tužbalice sestre Batrićeve (stihovi 1913–63) u dvanaestercu. Cezura koja je u *Gorskome vijencu* redovno poslije četvrtog sloga, zadržana je u skoro svim stihovima. Rimovanje, izuzev *Posvete* i manjeg broja stihova, ne postoji u *Gorskome vijencu*; a u Mihailovićevu prijevodu potpuno je izostalo zato što bi uslovlilo veća odstupanja od originala. I Vajlsov i Mihailovićev prijevod izuzetan su poduhvat. Samo oni čitaoci kojima je dobro poznato Njegoševo djelo, njegove aforistične misli, snažne metafore i neobična ljepota u originalu, mogu razumjeti teškoće njegova prevođenja na neki drugi jezik.

„[...] Ne iznenađuje“, kaže Mihailović, „da ni Džejms V. Vajls ni ja nijesmo sasvim uspjeli da reprodukujemo umjetničke i muzičke kvalitete Njegoševa rada... Ono što smo mi postigli vjerujem, samo su pristojni prijevodi ovoga lijepoga, ali za prevođenje teškoga djela.“¹⁸

¹⁶ Vasa D. Mihailović, u intervjuu objavljenom u *Pobjedi* od 22. marta 1997. godine, za prijevod Dana Mrkića, koji se pojavio godinu dana prije njegovoga, kaže da je takođe „dosta slobodan, udaljujući se često od originala“. Mrkićev prijevod nam do danas nije bio dostupan, a činjenice ukazuju da ni Mihailović nije znao za njega u vrijeme kada je radio i objavio svoj prijevod.

¹⁷ Vasa D. Mihailović profesor je slavistike na Univerzitetu Sjeverne Karoline (University of North Carolina) u Čepel Hilu (Chapel Hill), SAD.

¹⁸ Petar II Petrović Njegoš, *The Mountain Wreath*. Translated and edited by Vasa D. Mihailovich. Irvine CA.: Charles Schlacks Jr. Publishers, 1986, p. XVII.

„It is therefore not surprising that neither James W. Wiles nor myself have completely

Prevođenje *Gorskoga vijenca* na engleski jezik i dalje ostaje kao veliki izazov, jer analize prijevoda – a *Gorski vijenac* preveden je na skoro sve evropske jezike – pokazuju da ni jedan ni izdaleka nije uspio da vjerno prenese i dočara Njegošev poetski izraz i njegovu konceptualnu snagu.

I Vajlsov i Mihailovićev prijevod doživjeli su više izdanja, pa ipak, Njegoševa djela u prijevodu ne mogu se lako naći. Uvjeran da je sam uradio prijevod za drugu polovinu dvadesetoga vijeka, Vasa Mihailović smatra da književno djelo veličanstvenosti *Gorskoga vijenca* zaslužuje da ga prevede svaka generacija i da bude prevedeno za svaku generaciju.¹⁹

U drugoj polovini dvadesetoga vijeka, međutim, *Gorski vijenac* je na engleski jezik preveo i Dane Mrkić i objavio pod naslovom *The Mountain Laurel* (Ottawa: Commoners' Publishing) 1985. godine.²⁰

Osim *Gorskog vijenca*, na engleski jezik u cjelosti je prevedena i fragmentarno prevedena i *Luča mikrokozma*.

Luču je na engleski prvi preveo Klarens A. Maning (Clarence A. Manning) pod naslovom *The Rays of Microcosm*, i objavio u Minhenu 1953. godine.

Sljedeći prevodilac, Anica Savić-Rebac svoj prijevod *Luče* (*The Ray of the Microcosm*) objavila je u Kembridžu, Masačusetsu, (Cambridge, Mass.), u trećem tomu izdanja *the Harvard Slavic Studies* (str.151–200), 1957. godine.

Opisujući taj prevod kao prilično slobodan i možda idiosinkratičan, izdavač je objasnio da „Gđa Rebac nije imala namjeru da se dosljedno pridržava dikcije i idioma originala, već da prezentira filozofski sadržaj djela u poetskoj formi koju je smatrala odgovarajućom. Njena verzija stilski ne podseća na Njegoša, ali njena vjerna reprodukcija Njegoševih ideja jedan je veliki *tour de force*“.²¹

Pored *Gorskoga vijenca* i *Luče mikrokozma*, fragmentarni prijevodi *Lažnog cara Ščepana* malog i nekih Njegoševih manjih radova mogu se naći kroz djela Milovana Đilasa objavljena na engleskome jeziku.

succeeded in reproducing the artistic and musical quality of Njegoš's work, as is evidenced by the translation of the above verses. What we have accomplished, I believe, are decent renderings of this beautiful but difficult work.“

¹⁹ Ibid. „A literary work of the magnitude of *Gorski vijenac* deserves to be translated in, by, and for every generation. It is my hope that this is the translation for the second half of the twentieth century.“

²⁰ Vidi napomenu br.16

²¹ P. P. Njegos, *The Ray of the Microcosm*. Forwarded and translation by Anica Savić-Rebac. Vajat, Beograd 1989, p. 5 „It was not Mrs Rebac's intention to give a close rendering of the dedication and idiom of the original, but to present the philosophic content in a poetic form which she considered suitable. Her version is stylistically unlike Njegoš, but her faithful reproduction of Njegoš's ideas is a real *tour de force*“.

O Njegošu je na engleskome govornom području pisano u više naučnih časopisa i publikacija enciklopedijskoga karaktera, međutim, jedinu knjigu na engleskome jeziku koja je u cjelosti posvećena Njegošu napisao je Milovan Đilas. Objavljena je u prijevodu Majkla B. Petrovića (Michael B. Petrovich) pod naslovom *Njegoš: Poet, Prince, Bishop* (Njegoš: pjesnik, knjaz, vladika), u Njujorku 1966. godine. To je prva knjiga o Njegošu objavljena ne samo na engleskome, nego na bilo kom zapadnom jeziku, koja predstavlja „najkompletniju i najobuhvatniju studiju mnogostranog Njegoša“ (M. B. Petrović). Đilas govori o Njegošu kao vladaru, kao pjesniku, kao vladici i kao čovjeku.

Visoke i mjerodavne ocjene o Njegošu na engleskome jeziku dali su Anica Savić-Rebac, Vasa D. Mihailović (Mihailovich) i Majkl B. Petrović (Michael B. Petrovich).

Njegov lik, neobičan i fascinantn čak i danas, toliko godina poslije njegove smrti, još uvijek dominira našom poezijom, piše A. S. Rebac, mada on realno nije izvršio veliki uticaj na književno stvaralaštvo naših naroda. „Kao što se Bajron nametnuo imaginaciji svojih čitalaca, prevazilazeći stilskim i simboličnim vrijednostima svoje ličnosti svoju sopstvenu pjesničku veličinu, tako i Vladika Rade dominira našom književnošću prevazilazeći dubinom i bogatstvom simbolike i same granice svoje poezije. U njegovoj sjajnoj i tragičnoj ličnosti narod vidi sopstveni sjaj i tragediju.“²²

U djelima Vladike Rada udružuju se narodna poezija i njegova sopstvena umjetnička kreacija, arhaična misao s modernom filozofijom, piše A. S. Rebac. Ona su književna „erupcija narodne duše u svoj njenoj punoći, narodnog stila sa svom svojom primitivnom savršenošću. Vladika Rade uspio je to da izvede u neobičnoj plastičnosti svoga izraza...“²³

Anglosaksonska književna kritika izdvaja *Gorski vijenac*, *Luču mikrokozma* i *Šćepana Malog* kao Njegoševa velika djela. Moramo, međutim, ukazati na činjenicu da su najznačajnije ocjene o Njegoševu književnom radu dali naši sunarodnici, uglavnom univerzitetski profesori na anglosaksonskom govornom području, Vladeta Popović, Anica Savić-Rebac, Majkl Petrović, Vasa D. Mihailović i drugi.

²² P. P. Njegos, *The Ray of the Microcosm*. Forwarded and translation by Anica Savić-Rebac. Vajat, Beograd 1989, p.14 „As Byron used to impose himself on the imagination of his readers, surpassing by the style and the symbolic value of his personality his own poetic greatness, so the personality of Bishop Rade dominates our literature, transcending by its great symbolic outlines the very limits of his poetry. In his splendid and tragic personality the nation sees its own splendor and tragedy.“

²³ Ibid. p. 7 „It is an eruption of the popular soul with all its fullness, of the popular style with its all primitive completeness, into literature. Bishop Rade succeeded in forming it in the peculiar elasticity of his expression...“

Gorski vijenac ocjenjuje se kao remek-djelo čija je najveća vrijednost visok umjetnički kvalitet (V. D. Mihailović), dok A. S. Rebac vidi *Luču mikrokozma* kao veliku enigmu jugoslovenske književnosti, koja stoji „između visoke poezije i dragocjenoga prezentiranja izuzetnog materijala“. Tačno je da dubina Njegoševih shvatanja i misli u *Luči*, piše V. D. Mihailović, podseća na Danteovu *Božanstvenu komediju* i Miltonov *Izgubljeni raj*, s kojima se ona često poredi; pa i ako je tačno da je Njegoš bio upoznat s oba ta rada, njegov spjev rezultat je njegove sopstvene misli i poetske snage.

Najveći značaj *Šćepana Malog*, ocjenjuje se, leži u mogućnosti praćenja organskoga razvoja autora, od idealiste u *Luči mikrokozma*, preko romantika u *Gorskome vijencu*, do realiste u ovoj drami (Mihailović).

S univerzalne tačke gledišta, Njegoševa preokupacija nekim najosnovnijim temama ljudske egzistencije – čovjekovim porijeklom i značenjem njegova života, konstantnoj borbi između dobra i zla, čovjekovoj težnji za slobodom – čini ga pjesnikom univerzalnoga značaja i privlačnosti. (Mihailović)

Iako zbog nedostatka dobrih prijevoda Njegoševa čitalačka publika nije velika, on je ipak dobro poznat u inostranstvu, što potvrđuju česta poređenja s tako velikim piscima kao što su Puškin, Milton, Dante, Mickijević, i drugi (Mihailović).

Majkl B. Petrović smatra da se o Njegošu mora reći ono što se često kaže o Danteu, Šekspiru, Geteu, Puškinu: poezija svakoga od njih najpotpuniji je izraz i suština univerzalnoga otjelovljenog u konkretnoj kulturi. Univerzalno je dostupno svim ljudima, ali je oblik u kojem je izraženo jedinstven i neponovljiv u kalupu drugoga mjesta i vremena.

Literatura

- Andrew Archibald Paton, *Highlands and Islands of the Adriatic*. London: Chapman and Hall, 1849.
- Andrew Archibald Paton, *Researches on the Danube and the Adriatic*. Leipzig: F. A. Brockhaus, 1861; London: Trübner and Co., 1862.
- Bojka Đukanović, *Bibliografija o Crnoj Gori na engleskom jeziku 1593–1993*. Cetinje: CNB Crne Gore „Đurđe Crnojević“, 1993.
- Ljubomir Durković Jakšić, *Englezi o Njegošu i Crnoj Gori*, Titograd: Grafički zavod, 1963.
- P. P. Njegos, *The Ray of the Microcosm*. Forwarded and translation by Anica Savić-Rebac. Vajat, Beograd 1989.
- Petar II Petrović Njegoš, *The Mountain Wreath*. Translated and edited by Vasa D. Mihailovich. Irvine CA.: Charles Schlacks Jr. Publishers, 1986.

- Petar Petrović Njegoš, *Mountain Laurel (Gorski vijenac)*, translated from the Serbian by Dan Mrkich, Commoner's Publishing, Ottawa, 1985.
- Sir John Gardner Wilkinson, *Dalmatia and Montenegro*. London: J. Murray 1848 vol. I.
- *The Mountain Wreath* of P. P. Nyegosh, Prince – Bishop of Montenegro, 1830–1851. Rendered into English by James W. Wiles. With an Introduction by Vladeta Popović. London: George Allen and Unwin Ltd., 1930.

Bojka ĐUKANOVIĆ

PETAR II PETROVIĆ NJEKOŠ – TRANSLATION AND RECEPTION IN ENGLISH

The life and literary work of Petar II Petrović Njegoš started to be discussed in British newspapers and magazines already during his life. The authors of those texts were the prominent figures of British political, scientific and other higher social circles, and most of them had a chance to either meet Njegoš or visit Montenegro in the period of his reign.

Key words: *Njegoš, Montenegro, English language, The Mountain Wreath*